

Anisescu Cristina – Reinhart Cornelia

Az informátor jellemrajza a Securitate iratai alapján*

A Big Five-modell alkalmazása az informátorok személyiségének leírásában és vizsgálatában

„Közismert a tudós szerzetesek anekdotája, akikben felmerült a kérdés egy szép napon, hogy hány foga is lehet egy lónak. Átnézték az összes lehetséges forrást, keresték Arisztotelésznél, Platónnál, Szent Ágoston szövegeiben és a Szentírásban, de mindhiába; s mivel-hogy a kérdésre a választ nem sikerült megtalálni, megoldhatatlannak nyilvánították azt. Egyiküknek sem jutott eszébe, hogy kimenjen az istállókig, kitássa egy ló száját, és megsámolja annak fogait. A történet karikatúra, és kissé igazságtalanul viszonyul hősei-hez, de hűen tükrözi azt az attitűdöt, amely meggátolta egykor a kísérletezések kialakulását.”

Françoise Parot, Marc Richelle¹

50 év totalitarianizmus történelmi feldolgozása, illetve történelmi tapasztalata – amelynek során a román társadalom a legmegalázóbb és legfájdalmasabb eseményeket és állapotokat volt kénytelen végigszenvedni – kötelez arra, hogy megtanuljunk, mit is jelent egy nyitott társadalom. Ez viszont csak akkor lesz lehetséges, ha sikerül felvállalnunk kollektív- történelmi és egyéni múltunkat, annak árnyaival és traumáival együtt, és nem csupán a felidézés erejéig tenni ezt, hanem a multidiszciplináris analitikus értelmezések szintjén is.

* *Forrás:* Anisescu, Cristina – Reinhart, Cornelia: Profilul colaboratorului reflectat în documentele Securității. Aplicarea modelului Big Five în descrierea și analiza personalității colaboratorului. In Moldovan, Silviu (coord.): *Arhivele Securității*. Editura Nemira, București, 2004, 12–32.

1 Françoise Parot – Marc Richelle: *Introducere în psihologie*. Humanitas, București, 1995, 175.

Jelen tanulmány a Securitate mindent ellenőrző, legrepresentatívabb és leghatékonyabb eszközét, az ügynöki vagy informátori hálózatot szeretné egy kvalitatív feltárás keretén belül vizsgálni. Függetlenül attól, hogy követési akcióról, kivizsgálásról, ankétről, büntetésről vagy az információk cenzúrájáról volt szó, vagy akár az „ellenség”, illetve a „potenciális ellenség” monitorizálásáról, a Securitate megfigyelésre és információgyűjtésre szakosodott szemek és fülek tömegére támaszkodhatott. Az „akinél a tudás, annál a hatalom”-elv ténylegesen a kommunista rendszer hosszas fennmaradása alaptételének bizonyult, és ezt az alapelvet következetesen és mindennel visszaélve alkalmazta az elnyomó apparátus.

Az információs hálózatokra vonatkozó direktívák és utasítások, de az informátorok dossziéinak (hálózati dossziék) a dokumentumai is alátámasztják ennek a „földalatti”, „hasznos” és „közvetlen” rendszernek a jelentőségét, mely a represszív szervek működését fenntartotta, „egy párhuzamos termelési rendszerről van szó [...], amely legalább annyira fontos volt, mint a javak termelésének rendszere, hisz a dossziék termelői sokkal inkább megvoltak fizetve, mint a javak termelői.”²

Módszertani megjegyzések

A tanulmány által felhasznált források és elemzett anyagok a CNSAS levéltárában lelhetőek fel, ezek egyrészt az egykori Securitates szervek hivatalos dokumentumai, valamint az informátorok dossziéi (hálózati dossziék és azok járulékos mappái).

A közvetlen vizsgálatnak alávetett populáció (a vizsgált kísérleti csoport) 260 hálózati dossziét, és ennek megfelelően 260 informátort (vizsgált csoport nagysága) foglal magában.

Az együttműködők dossziéinak kiválasztása során a dossziék egységes leosztását tartottuk szem előtt a vizsgált időtartamon (1948–1989) belül, vagyis minden 10 éves intervallumra 65 esetlegesen kiválasztott dossziét vizsgáltunk; így próbáltuk megőrizni a vizsgálat egységességét, relevanciáját és fenntarthatóságát. A használt szelekciós kritérium az informátori dossziék nyitásának keltezése, valamint ezek felvétele az informátori hálózatba.

Az együttműködő személyiségének alapjegyeit, melyek feltárása kutatásunk célja, a hálózati és hivatalos dossziék dokumentumainak összehasonlító vizsgálata révén sikerült leírni. Az együttműködő személyi dossziéját (a hálózati dossziét) úgy állították össze, hogy az kielégítő mennyiségű adattal

2 Katherine Verdery: *Socialismul - ce a fost și ce urmează*. Institutul European, Iași, 2002, 45–46.

szolgáljon a kollaboráns személyéről, környezetéről, társadalmi, tanulmányi és szakmai előmeneteléről, ezáltal biztosítva a rendszert arról, hogy a kiválasztott megfelel a normatív előírásoknak. E tanulmány eszköztárát a Securitate tisztjei által összeállított adatsorok képezik, melyeket más forrásokra támaszkodva, közvetlen megfigyelés által (empirikus úton), valamint közvetlen kapcsolat révén gyűjtöttek be, és összesítettek.

Kutatási eszközök és technikák

a) Az egykori Securitate vezető szervei által kibocsátott hivatalos dokumentumok (direktívák, utasítások, parancsok és módszertani normák) elemzésén keresztül teljesíteni a kutatás célkitűzését, az informátor profiljának megrajzolását beszervezésétől a hálózatból való kizárásáig.

Ehhez a vizsgálatához a következő – a CNSAS levéltárában fellelhető – dokumentumokat használtuk fel:

1. *Az ügynökséggel való munkát szabályozó direktíva, 1951. (Directiva despre munca cu agentura, 1951);*

2. *Direktíva a falun történő informátori munka megszervezéséről és vezetéséről, 1951. (Directiva pentru organizarea și conducerea muncii informative la sate, 1951);*

3. *Az 1954. március 15.-i 70. számú direktíva a határinformációkért felelős szervek ügynökséggel való munkájáról (Directiva nr. 70 din 15 martie 1954 despre munca organelor de informații grănicerești cu agentura);*

4. *Utasítások a határori szervek információs munkájával kapcsolatban, 1954. (Instrucțiuni cu privire la munca informativă a organelor grănicerești, 1954);*

5. *Jegyzőkönyv a Securitate információs-operatív munkát kielemező gyűléséről, amelyen a Securitate regionális és központi osztályainak vezetői bemutatták tevékenységi jelentéseiket, 1957. (Stenograma ședinței de analiză a muncii informativ-operative la care au prezentat rapoarte de activitate directorii direcțiilor centrale și regionale de Securitate, 1957);*

6. *A Román Népköztársaság belügyminiszterének 1957. április 1.-i keltezésű, 85. számú parancsa, és Utasítások a Román Népköztársaság belügyi szerveinek operatív felügyeleti munkájával kapcsolatban, 1957. (Ordinul ministrului Afacerilor Interne al Republicii Populare Române nr. 85 din 1. IV. 1957 și Instrucțiuni privind munca de supraveghere operativă a organelor Ministerului Afacerilor Interne din Republica Populară Română, 1957);*

7. *A Román Népköztársaság belügyminiszterének 1959. február 10.-i keltezésű, 155. számú parancsa, és Utasítások a Román Népköztársaság biztonsá-*

gát veszélyeztető bűncselekmények követésének megszervezésére (*Ordinul ministrului Afacerilor Interne al Republicii Populare Române nr. 155 din 10. II. 1959 și Instrucțiuni privind organizarea urmăririi pentru infracțiuni care primejdiesc securitatea Republicii Populare Română, 1957*);

8. A RKP KB Végrehajtó Bizottság 1968. március 16.-i 119. számú határozata a Securitate és a Milicia szerveinek működése feletti pártellenőrzés szigorításáról (*Hotărârea Comitetului Executiv al CC al PCR nr. 119 din 16.III.1968, cu privire la întărirea controlului de partid asupra activității organelor de Securitate și Miliție*);

9. A Belügyminisztérium parancstervezete a információs hálózatokkal folytatandó munkával kapcsolatban, 1972. (*Proiectul Ordinului Ministerului de Interne privind munca cu rețeaua informativă, 1972*);

10. Határozat a Securitate és a Milicia szerveinek működése feletti pártellenőrzés és irányítás megerősítéséről, 1979, március 1. (*Hotărârea privind întărirea controlului și îndrumării de partid a organelor de Securitate și de Miliție, 1 martie 1979*);

11. Az 1987/ D-00180 sz. utasítás a Securitate-apparátus információs hálózatának létrehozásáról és működtetéséről (*Instrucțiunile nr. D-00180/1987 privind activitatea de creare și folosire a rețelei informativă a aparatului de Securitate*).

b.) A vizsgált populáció (az informátorok) személyiségjegyeinek elemzésekor a Big Five Modellt használtuk (Costa& McCrae és Goldberg), amely napjaink pszichodiagnózisának komplex és stabil eszköze.

Ennek a modellnek a jogosságát a személyiségpszichológia több szakértőjének véleménye alátámasztja. Frank Fujita³ a modell hasznosságáról és érvényességéről szólva azt „a személyiségjegyek legjobb taxonómiájá”-nak nevezte, „[...] amely a személyiségnek csak a nyelvben kódolt releváns társadalmi jellemzőit írja le”, Costa& McCrae pedig azt emelte ki, hogy a Big Five modell értékelési keretet teremtett az érzékelhető viselkedésmód meghatározó-magyarázó faktorainak tekintett személyiségjegyek számára. „A személy modelljét” Costa& McCrae mutatta be a 7-ik Európai Személyiségpszichológia Konferencián (Madrid, 1994). Ebbe az értékelési irányba sorolhatóak Barbara Krahe⁴ eredményei is, aki szerint a Big Five Modell a személyiség leírásának „egyik legeredményesebb, ha nem a legeredményesebb” módszere.

3 Frank Fujita: *The Big Five Taxonomy, Based on a Qualifying Exam Answer*. 1996. www.iusb.edu/~ffujita/Documents/big5.html

4 Barbara Krahe: *Personality and Social Psychology. Towards a Synthesis*. Sage, London, 1992, 42.

A Big Five Modell a lexikális megközelítésen alapszik, alaphipotézise szerint „a legkirívóbb/nyilvánvalóbb egyéni különbségek, amelyek az egyén életében társadalmi szempontból relevánsak, az általa használt nyelvezetben virtuálisan kódoltak: minél jelentősebbek ezek a különbségek, annál inkább valószínű, hogy kifejezhetőek egyetlen szó segítségével.”⁵ (John Angleitner és Ostendorf, 1988).

A személyiség leírásának és elemzésének legújabb tendenciái⁶ a személyiség-paraméterek számának és diverzitásának csökkenése irányába mutatnak. Ennek értelmében szükségesnek mutatkozott egy olyan személyiségjegy-taxonómia kidolgozása, amely öt személyiségfaktor (extrovertáltság, kellemesség, lelkiismeretesség, érzelmi stabilitás/ neurotikusság, kultúra és intellektus/nyitottság) ötvözetét szentesíti, és amelynek egyéb forrásokból (barátok, rokonok, kollegák, más meginterjúvolt személyek) származó értékelésekkel való kölcsönviszonyát tekintve a téma kutatói között konszenzus van (Fiske, 1949, Cattel, 1957, Norman, 1963, Costa és McCrae, 1985, Peabody és Goldberg, 1989, stb.).

A személyiség leírásának öt szuperfaktora a Big Five Modell (Costa&McCrae/Goldberg⁷) szerint:

1. *Extrovertáltság*: melegség (lelkesség) – barátságos és kedves alaptermészet; nyájszellem – mások társaságának keresése; érvényesülés – alaptermészet, a társadalmi felemelkedés szükséglete; könnyen, vonakodás nélkül társalgó személyek; aktivizmus – a cselekedetek gyors üteme, állandó cselekvésvágy; izgalom – stimuláló, veszélyes helyzetek kedvelése; az érzelmi állapotok pozitív megélése.

Costa&McCrae által a Big Five modell kidolgozásánál alkalmazott, a személyiségjegyek változásaihoz rendelt *bipoláris melléknevek listája a Goldberg-megközelítés szerint* (1992): extrovertált, beszédes, kinyilatkoztató, verbális, energikus, egyenes, aktív, merész, életerős, székenlős, csendes, visszafogott, szótlan, gátlásos, visszahúzódo, félénk, nem kalandvágyó.

5 Átvéve idézet: Mihaela Minulescu: Chestionarele de personalitate în evaluarea psihologică. Garrel, București, 1996, 19.

6 Lásd Mielu Zlate: Big Five - o tendință accentuată în cercetarea personalității (az előadás az 1994-es bukaresti országos pszichológiai konferencia ülészakán hangzott el). In *Eul și personalitatea*. Editura TREI, 1999, 240-254.; De la topografia personalității la personalitatea optimală. *Revista de Psihologie*, 1990/2, 52.

7 Goldberg L. R., Hoftee W. K. B., De Raad B.: Integration of the Big Five and Circumplex Approaches to Trait Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1992/63, 143-163.

2. *Kellemesség*: bizalom; a vélemények őszinte kifejezése – egyenes véleménynyilvánítás, naivitás, nyíltság; altruizmus – mások érdekei iránti őszinte érdeklődés; jóindulat – engedékenység, empátia; szerénység (az önbizalom megőrzése mellett), nyugodtság, szimpátia és érdeklődés embertársai irányában, érzékenység mások problémái iránt.

A bipoláris melléknevek listája a Goldberg-megközelítés szerint (1992): együttműködő, szelíd, szimpatikus, melegséget sugárzó, önmagában bízó, figyelmes, kellemes, adakozó, bőkezű, távolságtartó, kompetitív, antipatikus, gyanakvó, könyörtelen, szemtelen, egoista, nem együttműködő, egoista/szűkmarkú.

3. *Lelkiismeretesség* (az egyén azon jellegzetes viselkedésmódja, amivel az életében ráháruló feladatokat, aktivitásokat, felelőségeket és problémákat kezeli): szakavatottság – képes dolgozni, hatékony, értékeli önmagát; rend – szervezési képesség; önfegyelem – időbeosztás, a célok és prioritások hatékony menedzselése, a feladatok végigvitele, pontosság; kötelességtudat – a felelőségek tudatos felvállalása, az etikai elvek betartása; önmegevalósítási vágy: magas mérce felállítása, következetesség saját érdekeinek követésében, tisztelet és megbecsülés utáni vágy; megfontoltság – a cselekvés előtti mérlegelés, elővigyázatosság.

A bipoláris melléknevek listája a Goldberg-megközelítés szerint (1992): rendezett, rendszerezett, pontos, gyakorlatias, tiszta, hatékony, figyelmes, nyugodt, tudatos, következetesen aprólékos, hanyag, rendetlen, nem hatékony, felületes, gyakorlatiatlan, nemtörődöm, vakmerő, figyelmetlen, pontatlan.

4. *Neurotikusság* – a legtöbb kutató e faktor alatt az egyénre vonatkozó érzelmi személyiségjegyek összességét érti – az érzelmek ellenőrzésének képessége, stresszbírás, érzelmi reagálóképesség, frusztrációs tűrőképesség, öntudatosság stb.: aggodalom – alaptalan félelmek; ellenségesség – alacsony tűrőképesség, ellenséges, be nem illeszkedő viselkedés; depresszió (állapotot jelző) – nyomott lelkiállapotra való hajlam, önmarcangolás, szomorúság, bátoratlanság; tudatosság – a társadalmi elégedetlenség, bizonytalanság érzése; indulatosság – minden racionális megalapozottságot nélkülöző magas reaktivitású viselkedési forma; sebezhetőség – a stresszhatások sikertelen kivédése.

A bipoláris melléknevek listája a Goldberg-megközelítés szerint (1992): aggódo, szeszélyes, domináns, szenvedélyes, irigy, érzelgős, ingerelhető, indulatos, zaklatott, érzékeny, ideges, érzéketlen, érett, laza, megközelíthetetlen, megindíthatatlan, igényeket nem támasztó, kiegyensúlyozott, nyugodt.

5. *Nyitottság* (intellektus és általános műveltségi szint) – az intellektuális funkciók különböző aspektusait tükrözi (kreativitás, felkészültség és tanultság, találékonyság, nyitottság új tapasztalatokra): fantázia, esztétikai nyitottság, nyitottság saját érzéseinek érzékelésére és értékelésére; nyitottság a cselekedetek szintjén –részvételre való hajlam; nyitottság eszmei szinten – intellektuális kíváncsiság, tudásvágy; nyitottság az értékek szintjén – hajlam a társadalmi, politikai és adminisztratív stb. értékek állandó újraértékelésére.

A bipoláris melléknevek listája a Goldberg-megközelítés szerint (1992): értelmiségi, kreatív, összetett, gazdag képzelőerővel rendelkező, csillogó, gondolkodó típus, művészlélek, mély, újító, introspektív, nem kreatív, nem intelligens, együgyű, nem reflektáló típus, műveletlen, középszerű, nem érdeklődő.

- A különböző szuperfaktorok metszetei az észlelhető vagy idővel beazonosítható, negatívan és pozitívan polarizált viselkedés- és magatartásformákat, attitűdcsoportokat tükrözik.

- A Big Five modell kitalálóinak „nem állt szándékában a személyiség leírásának leegyszerűsítése, leredukálása néhány főbb jellemzőre. Inkább arra törekedtek, hogy egy olyan tudományos keretet alakítsanak ki, amely elősegíti a jellemek közötti egyéni különbségek rendszerezését”⁸.

A Big Five modell lexikális hipotézisei

Az egyének közötti különbségek specifikus nyelvi szakszavakkal kodifikáltak;⁹ jelen tanulmány a Securitate egykori szervei által használt szókészletet vizsgálta, azokat a kifejezéseket, melyeket a toborzástól az együttműködési perióduson keresztül az informátornak a hálózatból való kizárásáig használt az apparátus.

A személyiségjegyek pontos meghatározása végett kiemeltük azokat a kifejezéseket (mellékneveket, igéket, főneveket), amelyek jelentőséggel bírtak a téma szempontjából, és amelyek a Big Five modell által kialakított öt szuperfaktor keretei közé beilleszkedtek:

- Az igék és azok a mondatok, melyek a hangsúlyt az igei jelentésre helyezik, az együttműködő személy cselekedeteire utalnak, és az általa képviselt viselkedésmód-csoportra vonatkozóan hordoznak jelentést; ezek a nyelvi elemek természetesen függtek a különböző személyközi kapcsolatoktól is (az összekötő tiszt kapcsolata az informátorral a toborzás első, ismerkedési fázisában, majd később, a munka folyamán, más informátorok jelen-

8 Mielu Zlate: Big Five – o tendință... I. m. 246.

9 Angleitner A. – Ostendorf F.: The Lexical Approach to Personality: A Historical Review of Trait Taxonomic Research. *European Journal of Personality*, 1988/2, 171–203.

tései a felmért személyről, az informátor közvetlen környezetéhez tartozó más személyek által szolgáltatott adatok);

- az egyes számban előforduló melléknevek és a melléknévi mondatok az alkalmanként együttműködő személy tulajdonságaira, jellemzőire utalnak, a hálózati dossziékban ezek szolgálnak a leggyakrabban az informátor leírására;
- a főnevek – a melléknevek által kifejezett jellemvonásokat/tulajdonságokat magyarázzák, erősítik meg.

A legnagyobb súlya az általunk vizsgált esetben a mellékneveknek volt, amelyek egyrészt szokványos jelölő szerepet töltöttek be, másrészt az informátor személyiségét rajzolták meg a Securitate (összekötő tiszt, többi informátor), barátok, rokonok, munkatársak, főnökök stb. szemszögéből.

A személyiség-deszkriptorok az informátorok dossziéinak dokumentumai között lelhetőek fel: *az összekötő tisztek jelentéseiben (beszervezési szándékról szóló jelentések, a beszervezendővel való személyes találkozás nyomán készült jelentés, vizsgálati és elemző jelentések, szintézisek), az alkalmanként együttműködő személlyel kapcsolatban álló többi informátor informatív feljegyzéseiben, a tanulmányozott személyek önjellemzéseinek, nyilatkozatainak és önéletrajzainak oldalain.* Az informátor személyiségének főbb jellemzőit felmérték és jelentették a Securitate tisztjei; ezek a felmérések, melyek az együttműködés minden fázisára jellemzőek voltak – beszerzés előtt, beszerzéskor, az együttműködés ideje alatt és a hálózat elhagyásakor vagy elhagyattatásakor – közvetlen megfigyelésen vagy az informátor környezetében élő más személyek jelentésein alapultak.

Kiválasztottuk az alkalmanként együttműködő személy vagy az alkalmi együttműködésre jelölt egyén személyiségét definiáló egyes számú melléknevet, melléknévi mondatokat, főnevet, igét, és azokat a mondatokat, melyek a hangsúlyt az igei jelentésre helyezték, és amelyek szemantikai szempontból megfeleltek a Big Five modell változóinak.

Figyelembe vettük külön-külön mindenik nyelvi egység előfordulásának gyakoriságát a domináns vagy minimál eredmények beazonosítása végett, irányadóként a Big Five modell szerinti személyiségelemzés elvégzéséhez.

Meg kell jegyeznünk, hogy a főnevek túlsúlyából származtatott faktorok jóval koherensebb és precízebb leírást tesznek lehetővé; a kutatási eredmények ugyanakkor azt bizonyítják, hogy a mellékneveknek jóval nagyobb szerepük van a személyiségjegyek körülhatárolásában és meghatározásában.

A kutatás következő lépését a nyelvi elemek (a személyiség specifikus és nyilvánvaló jellemzői) csoportosítása képezte a megfelelő szuperfakto-

rok mentén (extravertáltság, kellemesség, lelkiismeretesség, neurotikusság, intellektuális nyitottság/fejlettség, általános műveltségi szint).

A hálózati dossziék nyelvi elemeinek kiválasztása és a megfelelő faktoriális mezőben való elhelyezése után összevetettük adatainkat a Big Five modell (Costa&McCrae/Goldberg) által ajánlott deskriptorokkal.

Módszertani problémák

A tanulmány az egykori Securitateval együttműködő alkalmi munkatársaknak csak egy kisebb csoportját vizsgálja, és így, a SRI Archivumának teljes anyagához való hozzáférés hiányában nem nyújthat reprezentatív mintát sem kvantitatív, sem statisztikai analízis elvégzéséhez.

1. A Big Five modell az informátor környezetének megnyilvánulásai nyomán nem nyújt okozati magyarázatokat a Securitates tiszt által észlelt magatartási, viselkedési és attitűdformákra.

2. A megfigyelt magatartás egy bizonyos időintervallumra jellemző, és az informatori vagy informátorjelölti szerepből is adódik.

3. Gyakran az alkalmi munkatárs értékelésének pontosságát is kétségbe vonhatjuk, mivel a Securitate-tisztek szubjektív értékelését ellensúlyozhatják a(z) – együttműködő személyes dossziéjában foglalt – mások által kibocsátott feljegyzések, nyilatkozatok az illető informátorról, vagy más nyomozó szervek (Milícia, Népeességnyilvántartó Hivatal, Útlevelesztály stb.) által szolgáltatott adatok.

Az eredmények elemzése és értékelése

A fenti dokumentumokból összegyűjtött személyiség-deszkriptorok értékelésénél hármas hermeneutikai elemzés lehetséges:

a) a dossziék által nyújtott információk egyrészt a Securitates tiszt értékelésének és elemzésének eredményei;

b) másrészt az információk nagyrésze más informátoroktól és közelálló személyektől származik;

c) jelen tanulmány az adatok csoportosítása és értékelése.

A Securitate hálózati dossziéiban fellelhető, a Big Five modell szerint elemzett informátor-jellemrajz elkészítésénél az együttműködés három szakaszt különböztethetjük meg: (1) a beszerzési képet, (2) az együttműködés ideje alatti tulajdonságokat, és (3) az együttműködés megszűnése vagy a hálózathoz való eltávolítás pillanatában regisztrált jellemrajzot.

1. *Az optimális jelölt a beszerzéskor*

a) A Big Five modellre támaszkodva (Costa&McCrae és Goldberg):

- extravertált – szociabilis, közvetlen, van fellépése, nem tartózkodó, könnyen kezelhető, könnyen bevonható egy cselekvésbe, képes a Securitate céljainak megfelelő mederbe terelni a beszélgetést, részt vesz a társadalmi életben, egészséges környezettel rendelkezik, lehetősége van a követett személy környezetébe való beépülésre, nyitott természetű;

- kellemesség – őszinte, diszkrét, rendszerhű, környezetében közkedvelt és értékelt, ért ahhoz, hogy hogyan kell szimpatikusnak látszani;

- lelkiismeretesség – lelkiismeretes, pontos, rendezett, fegyelmezett, komoly, betartja a szakmai szabályokat és normákat, a szocialista államrend „elkötelezett híve”;

- neurotikusság – lelkileg kiegyensúlyozott, objektív, nincsenek párt-és államellenes megnyilvánulásai, nincsenek „káros szenvedélyei”, őszinte;

- nyitottság/ általános műveltség és intellektus – intelligens „legalábbis a középszintű végzettségűek szintjén, szakmailag felkészült”, „saját szakmai közegében jól meghatározott helye van”, „magasszintű általános műveltséggel” rendelkezik.

A beszerzési folyamat alatt a a hálózati dossziékban a beszerzetteket túlzottan kedvező minősítésekkel írták le. Ez egyrészt az összekötő tiszt számára biztosított kedvezőbb kapcsolatot a felettesével, másrészt a hírszerző hálózat jelentőségét volt hivatott kiemelni; ugyanakkor a hatalom üldözési fóbiáját is bizonyítja, amely később a társadalmi élet minden területén jellemzővé válik.

Az ügynökség kizárólag olyan személyeket alkalmazott, akik képesek voltak információkat szolgáltatni, be tudtak férközni a környezetük életterébe, belső köreibé, könnyen meg tudták kedvelteni, sőt szerettetni magukat.

A jellemrajz kialakításában nagy szerepe van az extravertáltságnak és a kellemességnek, a lelkiismeretesség pedig nagyfokú konformizmusról és engedelmességről, sőt ezek fokozódásáról árulkodik.

Az informátor, bár a „kötelesség és alárendelés” megtestesítőjének szerepében tetszelgett, tulajdonképpen képtelen lett volna a saját erejéből felszínen maradni, lelkileg instabil, aggodalmaskodó, stabil értékrendszerrel nem rendelkező személy volt, az a típus, akit pszichológiai szaknyelven *nem kialakult személyiségnek* neveznek.

b) A hivatalos dokumentumok (direktívák, rendeletek, utasítások, munkanormák stb.) vizsgálata alapján [a következő megállapításokat tehetjük]:

Az együttműködési nyilatkozat aláírása által hivatalossá vált a Securitateval fenntartott kapcsolat, az informátor bekerült a Securitate nyilvántartásába.

A jelölt kapcsolata a rendszer képviselőivel fokozatosan történt, legtöbbször már a beszerzés előtt megkezdődött. A beszerzés előtti személyes kapcsolatteremtés az összekötő tiszt és a beszerzendő személy közötti bizalmi kapcsolat kialakítását és megszilárdulását szolgálta. A bevonási folyamat hosszas volt, ezalatt a jelöltet különböző operatív szituációkkal szembesítették, néha nem is tudatosítva benne ezt a tényt.

A beszerző Securitate-tiszt legfőbb feladata a jelölt személyiségének kifürkészése volt.

A Securitateval együttműködő személyek szakaszos jellemrajzának kialakításához aprólékosan regisztrálták a jelölt életrajzi adatait, műveltségét, politikai felkészültségét, véleményét és megnyilvánulásait, a kémelhárításra való rátermettségét és képességeit, intelligenciáját, közvetlenségét, kommunikációs és meggyőző képességeit, viszonyulását a kritikus helyzetekben, feljegyezték a negatív magatartás- és viselkedésformákat (őszintétlenség, fegyelmezetlenség), az esetleges múltbeli vagy aktuális „bűnözési cselekedeteket”. A jelöltről szóló anyagot hivatalos forrásokból szerezték meg, más informátorokon keresztül, operatív technikákat használva (követés, lehallgatás stb.)¹⁰

Ezeket az információkat a tanulmányozott hálózati dossziék következő dokumentumaiban találtuk meg: *a beszerzési jelölési jelentésekben, a nyomozási jelentésekben, a személyes megismerést célzó jelentésekben, a volt Securitateval együttműködő és a beszerzendő személlyel közvetlen kapcsolatban álló egyének feljegyzéseiben, jellemzéseiben, önéletrajzokban és a potenciális együttműködők nyilatkozataiban.* Ez utóbbi főként az 50–60-as években indított dossziékra jellemző.

A Securitate vezető szervei, „a párt utasításának értelmében” kidolgozták a beszerzendő informátorjelölt „robotképét”, ideálképét: „legyen az új berendezkedés meggyőződéses hive, hazafias szellem, legalább középiskolát végzett, széleskörű általános műveltséggel rendelkező (hogy képes legyen eleget tenni a Securitates munka követelményeinek), szakmailag legyen magasan képzett, rendelkezzen a célszemély környezetébe való beépülési lehetőséggel, legyen őszinte és diszkrét”¹¹. „Legyen képes információt szerezni, rendelkezzen kapcsolatokkal az ellenséges elemek körében [...] az összegyűjtött információkat objektíven és tisztességesen legyen képes közvetíteni.”¹²

10 ACNSAS, Directiva despre munca cu agentura, 1951, f.10.

11 *Cartea Albă a Securității*. (2. kötet). Román Hírszerző Szolgálat, 1995, 46.

12 ACNSAS, Directiva pentru organizarea și conducerea muncii informative la sate. Ministerul Afacerilor Interne, Direcțiunea Generală a Securității Statului, 1951, f. 6.

Ez a tipológia természetesen a beszerzendőnek szánt munkakörtől is függött. A szakképzetlen informátori pozíciókra a Securitate szervei inkább a „hazafias állampolgárok” köréből toboroztak. Ezeket nem szervezték be hírszerző akciókba, hiszen „elhárítási képességek, lehetőségek, és néha ráadásul tapasztalat híján, nem lettek volna képesek a felforgató elemek köreibé beférkőzni”.¹³

A szakképzett informátorok esetében kitétel volt az, hogy „képes legyen a felforgató elemek köreibé beférkőzni, és hírszerző akciókat folytatni azokkal szemben”.¹⁴

A rezidenseket (hírszerző szolgálatot működtető személyeket) a rendszer bizalmi emberei közül válogatták ki; azok közül, akik már előzőleg „le voltak ellenőrizve a gyakorlati munkát illetően, s akik már bizonyították odaadásukat, fegyelmeztségüket és képességeiket az elhárítás terén”.¹⁵ A rezidens adatlapján egyéb követelmények is szerepeltek: „szervezési készség, szerénység, elismertség. Munkája természetéből adódóan a rezidensnek több szálon kell kötődnie a lakossághoz, és fontos, hogy bármikor hiányozhasson a munkahelyéről”.¹⁶

1954-től kezdődően a Securitate direktívái és rendeletei még pontosabb utasításokkal szolgáltak a hírszerző hálózat létrehozásával kapcsolatban, változtattak a beszerzés módján, sokkal nagyobb figyelmet fordítva ezen túl az ügynökség minőségére.

Ezeknek a dokumentumoknak az értelmében a beszerzendő személlyel szemben támasztott követelmények a következők: „széleskörű általános műveltség, hozzáértés, gyors kapcsolatteremtési és bizalomébresztő képesség, helyzetmegoldó készség, erkölcsi tulajdonságok, az információszerzéshez szükséges lehetőségek, adottságok és képességek megléte, titoktartó, kezdeményező szellem”.¹⁷

Az informátor személyiségének empirikus megfigyelésen alapuló felmérése során természetesen szó esett „a beszerzendő negatív tulajdonságairól is: züllött életmód, szószátyárság, szerénytelenség, fegyelmezetlenség, testi hibák és egyéb hiányosságok”¹⁸, viszont ezek a negatív erkölcsi jellemzők nem jelentettek kizáró okot.

13 ACNSAS, Directiva despre munca cu agentura. 1951 és Directiva nr. 70 din 15 martie 1954, despre munca organelor de informații grănicerești cu agentura.

14 Uo.

15 Uo.

16 ACNSAS, Directiva nr. 70 din 15 martie 1954, despre munca organelor de informații grănicerești cu agentura, f.8.

17 Uo.

18 ACNSAS, Instrucțiuni cu privire la munca informativă a organelor grănicerești. 1954, f. 14.

Egy másik követendő modell, amelyet Alexandru Drăghici fogalmazott meg az 1957-es év tájékoztató-operatív munkáját kielemező gyűlésen, a párttag ideálképét idézi: „egy ügynök legyen művelt, rendelkezzen élettapasztalattal és megfelelő általános- és politikai ismeretekkel”, emellett legyen képes teljesíteni a „pontos, világos és megvalósítható feladatokat”.¹⁹

A potenciális jelöltek kiválasztásának első lépése a személyek kijelölése volt. A Securitate intézményi létének első évtizedében a kiválasztottak főként a párt és az állam szerveinek ellenségeiként számon tartott személyek soraiból kerültek ki (legionáriusok, volt politikai pártok tagjai, felforgató, nacionalista, irredenta szervezetek tagjai, politikai elitéltek). Természetesen „az ilyenfajta ügynököket csakis akkor lehet beszervezni, miután részletesen áttanulmányozták mindennemű kapcsolatukat a követett személlyel és annak közeli rokonaival, a kettősügynökök és szándékosan félretájékoztatók bekerülését megelőzendő”.²⁰

Később a jelöltek kiválasztása és az együttműködők beszervezése már a minőséget szem előtt tartva történt, kidolgozottabbakká váltak a követelmények és alapszabállyá a reprezentativitás, azaz minden társadalmi réteg és foglalkoztatási terület „le kellett legyen fedve”.

A hetvenes-nyolcvanas évek hivatalos és személyi dossziéi alapján felállított kollaboráns-modell már kevésbé látványos értékelésekre épül. Ez annak tudható be, hogy az ötvenes-hatvanas évek állapotaihoz képest ebben az időszakban már egyre kevesebb a hálózati dossziékban a beszervezésre és az együttműködés elemzésére vonatkozó dokumentum.

Ugyanakkor a beszervezendő jelölről készített jellemzések rövidebbek és kevésbé kidolgozottabbak, a beszervezési dossziét már kevésbé támasztják alá bizonyítékokkal (tájékoztató feljegyzések, vizsgálati feljegyzések, a jelölt környezetéhez tartozó személyek nyilatkozatai). Magyarázható a jelenség azal is, hogy az egy Securitate-tiszt által koordinált alkalmi munkatársak vagy informátorok száma (15–20 személy, de elérhette az 50-et is) magasan felülmúlta már ebben az időszakban az 1948–1968-as periódus számadatait.

A totalitarizmus utolsó évtizedében a Securitate ügynöki hálózatába való belépéshez a következő követelményeket kellett teljesíteni:

19 ACNSAS, dokumentációs fond, 114. iratcsomó, Stenograma ședinței de analiză a muncii informativ-operative la care au prezentat rapoarte de activitate directorii direcțiilor centrale și regionale de Securitate. 1957, f. 389.

20 ACNSAS, dokumentációs fond, 111. iratcsomó, 4. kötet, Ordinul ministrului Afacerilor Interne al Republicii Populare Române nr. 155 din 10. II. 1959, és Instrucțiuni privind organizarea urmăririi pentru infracțiuni care primejduiesc securitatea Republicii Populare Române. 1959, f. 25.

- „a beszerzendő jelöltek leellenőrzése és tanulmányozása a jelöltek átfogó megismerését kell, hogy biztosítsa, adatokat szolgáltatva elsősorban országunk társadalmi-politikai berendezkedéséhez való hozzáállásukról, hazafias érzelmeikről, politikai irányultságukról és ítélőképességükről, elfogulatlanságukról, arról, hogy adottak a lehetőségeik, képességeik és hajlamaik operatív információk begyűjtéséhez, képesek titokban tartani az együttműködést, jó megfigyelő és kezdeményező készséggel és egyéb, az együttműködéshez szükséges tulajdonságokkal rendelkeznek”,²¹

- „alapos felülvizsgálat” volt szükséges;
- az „őszinte együttműködés” motivációja;
- „a Securitate szerveivel való kapcsolatot és a kiosztott feladatokat illetően teljes szintű titoktartás”.²²

2. *Az együttműködő személy profilja a Securitate szerveivel való együttműködés ideje alatt*

a) A hálózati dossziék alapján, a Big Five modellt alkalmazva:

• operatív szempontból hasznos információkat szolgáltat, a kiosztott feladatnak megfelelően;

- hasznos a hírszerző tevékenység terén;
- lelkiismeretesnek bizonyul;
- őszintének bizonyul;
- betartja a tiszt által megállapított szabályokat és normákat;
- pontosan érkezik a találkozásokra;
- konspiratív;
- az összekötő tiszt által kiosztott feladatokat pontosan teljesíti;
- korrektül viszonyul a Securitate szerveihez;
- lojális a Securitate szerveihez.

A Securitate informátorai által folytatott kettős játék, a követett személyel való kapcsolat feltételeessége, az irányában kimutatott érzelmek ambivalens volta – a tudathasadásos állapot viselkedés- és magatartásbeli indikátorai. A *neurotikusság* faktorát tökéletesen tükrözi a Securitate személyi hálózati dossziéiban leírt informátor-kép. Domináns szerep jutott a *lelkiismeretesség* faktorának is, melyet cselekvésjelző (nagyon ritkán leíró) mondatrészekkel (gyakori ige- és igeközpontú mondathasználat) irtak le. Az volt

21 ACNSAS, dokumentációs fond, 123. iratcsomó, 41. kötet, Instrucțiunile nr. D-00180/1987 privind activitatea de creare și folosire a rețelei informative al aparatului de Securitate. f. 26.

22 Uo.

a lényeges, hogy mit tesz az informátor, és hogyan viszonyul a tiszt által megállapított szabályokhoz és normákhoz.

b) A hivatalos dokumentumok (direktívák, rendelkezések, utasítások, munkanormák stb.) elemzése alapján [a következő megállapításokat fogalmazhatjuk meg]:

Az új ügynök nyilvántartásba vétele után az összekötő tisztre hárult az a feladat, hogy utasítások és „nevelő” célzatú konspiratív találkozók révén a beszerzés során felmért személyiségjegyek gyakorlati hasznosítását elősegítse.

Az együttműködés alapkövetelményei közé tartozott az előírt konspiratív normákhoz való igazodás, adaptálódás, az „éberségre” nevelés, illetve a meggyőzési és manipulálási viselkedésformák fejlesztése.

Az üldöző- és konspirátorszerep elsajátítása szintén a tanulási folyamathoz tartozott. Ennek során az összekötő tiszt „a hírszerzési tulajdonságok és képességek fejlesztésén, és az együttműködés konspirativitásának biztosításán dolgozott, és az érdeklődésre számot tartható adatok és információk minél korábbi jelentésének szükségességére hívta fel a figyelmet”. A hivatalos dokumentumokban megfogalmazott büntető és megtorló intézkedések célja az volt, hogy erősítsék az ügynök „hazaszeretetét, hajthatatlanságát a törvényszegőkkel szemben, a hírszerzés iránti szenvedélyét és odaadását, következetességét az igazság kiderítésében, fejlesszék törvénytisztelét, leleményességét, találékonyságát és bátorságát”.²³

Az összekötő tisztek időnkénti értékelései kiegészítették a beszerzés során kialakított ügynökképet; ezeket az értékeléseket a hálózati dosszié elemző tájékoztatásaiban vagy jelentéseiben, valamint a Securitate első évtizedére jellemző jellemzésekben találjuk meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a szerződés ideje alatt az informátor folyamatos felülvizsgálat és ellenőrzés alatt állt az árulás vagy hűtlenség kockázatát elkerülendő.

Az 1987-es utasítások²⁴ kiemelték azokat a további személyiségjegyeket, amelyeknek az ügynök akarva akaratlanul jelét adta a Securitateval való együttműködése során. A pavlovi feltételes reflexhez hasonlatos egyszerű eljárások, melyeket a Securitate utasításokon és rendszeres találkozásokon

23 ACNSAS, dokumentációs fond, 93. iratsomó, 6. kötet, Proiectul Ordinului Ministerului de Interne privind munca cu rețeaua informativă, 1972. Ezt az anyagot Ion Stănescu belügyminiszter írta alá, és feldolgozás céljából szétosztották a Belügyminisztérium vezető szerveinek, a Securitate és a Milicia megyei egységeinek, inspektorátusoknak, f. 141.

24 ACNSAS, dokumentációs fond, 123. iratsomó, 41. kötet, Instrucțiunile nr. D-00180/1987 privind activitatea de creare și folosire a rețelei informative al aparatului de Securitate. 22-es cikk, f. 25.

keresztül valósított meg (ismétlődő ingerek használata az engedetlenségi reakciók teljes gátlásáig), valamint a jutalmazás módozatai (anyagi juttatások, előléptetések, vizumok, kisebb személyes bosszúk elősegítése) újabb jellemzőkkel gazdagították az informátorok személyiségének mátrixát.

A „hírszerző hálózat kiképző és oktató célú” konspiratív találkozóinak szerepe az volt, hogy erősítsék az informátorban azt a „meggyőződést, hogy a Securitate szerveivel való együttműködése által hazafias kötelességének tesz tulajdonképpen eleget, a szocialista berendezkedést, a haza függetlenségét és szuverenitását védi; ugyanakkor ezek a találkozók a hírszerzési képességek és lehetőségek kialakítását, illetve fejlesztését, valamint az együttműködés konspirativitásának megőrzését szolgálták, és kihangsúlyozták, hogy mennyire fontos az operatív jellegű információk helyes, objektív és megfelelő időben való közlése”.²⁵

3. *Az ügynök profilja a hálózat elhagyásakor*

Ez a kép a beszerzési profil ellentétéként határozható meg, főként azoknak az esetében, akik visszautasították az együttműködést, kibújtak a feladatok alól (vagyis érdektelen információkat szolgáltattak a Securitate-nak), vagy nagyon rövid ideig működtek együtt a hálózattal.

Ez a folyamat van a legkevésbé dokumentálva a Securitateval együttműködő személy dossziéjában (az informátor *felmondási jelentése vagy a hálózattól való kizárásának jelentése*).

Az „elhagyás” leírása hiányos, szűkszavú és semmitmondó, a hálózattól való kizárás valós oka nem derül ki belőle. Az informátor regisztrált tulajdonságai negatívumokként vannak értékelve (a legtöbb dosszié esetében), s főként a *lelkiismeretesség* faktora körül csoportosíthatóak: *őszintétlen az információk szolgáltatásában, hasznavehetetlen a hírszerző munka terén, kibúvó vagy hiányzás a találkozókról, alacsony teljesítőképesség a hírszerző munka terén, képtelen a hírszerző tevékenységre*.

A Securitate-tisztek értékeléseit és más ügynökök, illetve az informátor környezetének jelentéseit felhasználva a faktoranalízis *az egykori Securitate informátorának hiteles, összetett jellemrajzát* adja. A személyi hálózati dossziékban fellelhető jellemvonásokat a gyakoriság függvényében emeltük ki, s abban a formában adtuk vissza, ahogyan ezek a dokumentumokban megjelentek.

Az egykori Securitate ügynökeinek személyiségjegyei a Big Five modell alapján

A Big Five modell személyiségértékelő faktorai	Az ügynökök személyiségének deszkriptorai a személyi dossziék alapján²⁶
<p><i>Extrovertáltság</i> Nyitottság a társadalmi kölcsönhatások irányában Nyájszellem Önkifejezés Aktivizmus Kommunikáció</p>	<p>„társasági lény”, „könnyen kezelhető”, „barátságos”, „közlékeny”, „nem tartózkodik információt szolgáltatni másokról”, „feltalálja magát”, „könnyen számol be másokról”, „könnyen köt kapcsolatokat”, „könnyen társalog”, „nyitott”, „jó kapcsolatban van a szomszédokkal, munkatársakkal”, „kezdemenyező szellem”, „jó megfigyelő”</p>
<p><i>Kellemesség</i> Bizalom Altruizmus Őszinte magatartás és véleménynyilvánítás Jóindulat Szerénység</p>	<p>„kellemes”, „szimpatizált”, „a főnökei, munkatársai és szomszédai által értékelt”, „nyíltan elfogadja az együttműködést”, „segíti a munkatársait”, „jóindulatról tesz bizonyosságot”, „őszinte”, „becsületes”, „a biztos együttműködés jelét adja”, „gondoskodó”, „hüségös”</p>
<p><i>Lelkiismeretesség</i> Hozzáértés Rend Kötelességtudat Önmegvalósítási vágy Önfegyelem Megfontoltság</p>	<p>„komoly”, „a Securitate szerveihez való feddhetetlen hozzáállás”, „megfelelően teljesíti a feladatait”, „pontos”, „bármikor mozgósítható”, „rendezett”, „fegyelmezett”, „határozott”, „komolyan áll a feladatokhoz”, „konspiratív”, „kiáll a rendszer mellett”, „hasznos a hírszerzés terén”</p>
<p><i>Érzelmi stabilitás</i> Nyugtalanság, ellenségesség, depresszió, öntudat, indulatosság, sebezhetőség</p>	<p>„nyugodt”, „csendes”, „normális családi, társadalmi és munkahelyi kapcsolatok”, „káros szenvedélyektől mentes”</p>
<p><i>Intellektuális nyitottság</i> Fantázia terén, esztétikai terén, a cselekedetek terén, eszmei terén, érzelmi terén, az értékek terén,</p>	<p>„szakmailag felkészült”, „intelligens” „figyel a részletekre”, „jó általános műveltség”, „tényleges hírszerző képesség”, „éberség”, „objektivitás az információk szolgáltatása terén”, „fogékony”</p>

26 A személyiség-deszkriptorokat a Securitate-lexikonból vettük át, az ügynök személyiségét leíró szavakról és kifejezésekről van itt szó, amelyek szinte mindenik dossziében fellelhetők.

A táblázatban foglalt adatok elemzése a következő aspektusokra irányítja a figyelmet:

- Nem mutatkoznak lényeges különbségek a melléknevekre vagy melléknévi mondatokra, valamint az igékre, igei mondatokra és főnevekre kiszámított pontarányok között.

- Az ügynökök értékeléseiben az előfordulás gyakoriságának szempontjából a melléknevek- és főnevek domináltak, ami előnyt jelentett a vizsgálat szempontjából.

- A szervezési periódus értékeléseiben inkább a leíró elemek domináltak (melléknevek és főnevek), az együttműködés- és a hálózat elhagyása alatti jelentésekben viszont a cselekvést jelző nyelvtani elemek (igék és igei mondatok) voltak túlsúlyban.

- A kutatás során kirajzolódott ügynökprofil szerint a szervezési periódus domináns faktorai az *extrovertáltság*, a *kellemesség* és a *lelkiismeretesség*.

A szervezendők minél pozitívabb imidzsére helyezett hangsúly, amit kiérezhetünk a dokumentumokból, híven tükrözi a Securitate direktíváinak és rendeleteinek előírásait, amelyek minél hatékonyabb személyek szervezését irányozták elő.

Ugyanakkor az említett három faktor túlsúlya arról is árulkodik, hogy az informátorok főként egy másabb, jobb élet reményében, politikai- vagy társadalmi befolyás, státus, presztízs megszerzéséért vállalták el az együttműködést, vagy egyszerűen azért, hogy a kommunista Románia legrettegettebb intézményének kötelékében dolgozhassanak.

- A *lelkiismeretesség* faktora az együttműködés ideje alatti értékelésekben jut központi szerephez, a bűnrészesség és opportunizmus finom mechanizmusainak alkalmazása révén pozitív összefüggésbe kerül a *megfelelési és engedelmisségi szándékkal*.

Az együttműködők konformizmusa ideológiailag determinált, motivációja tipikusan az önmegvalósítás (*self-made-man*) mítoszához kapcsolódik. A követett személlyel szembeni dominálási törekvések rátevéődnek a Securitate-tiszttel szembeni engedelmisség és együttműködés érzéseire.

- A *neurotikusság* faktora, bár alulreprezentált, az együttműködés periódusa alatt a *lelkiismeretesség* és *kellemesség* faktoraival együtt jelenik meg a hálózati dossziék dokumentumaiban.

A Securitateval való együttműködés befolyásolta az ügynök hozzátartozóival fenntartott kapcsolatait, a kettős játék bonyolult hálójában az ellenszenv gyanúvá változott, a barátság pedig ellenségeskedéssé.

Az együttműködő személy kapcsolatai szigorúan irányítottak voltak, és kizárólag az összekötő tiszttől kapott feladatok értelmében alakíthatta azo-

kat. Ez határozta meg az ügynök–követett személy kapcsolatát is, amelynek során az érzelmi faktor teljes skáláját meg lehetett tapasztalni az álcázott szimpátiától az ellenszenvig, és fordítva. A kapcsolatok kettőssége belső konfliktusok sorát keltette az ügynökben, s az érzelmi válság annál súlyosabbá vált, minél inkább beépültek ezek a tipikusan Securitates szabályok az együttműködő személyiségébe.

- A Securitateval való együttműködés másik következménye az üldözési mániára utaló jelek szinte észrevétlen kialakulása: gyanakvó és a környezetét lenéző magatartás, túlzott hiúság, mások szavainak kiforgatása, hatalomvágy stb.

- Az együttműködés elfogadása, a Securitatenak való információszolgáltatás – mely kisebb vagy nagyobb mértékben problémákat okozott a követett személynek –, a közeli irányában tanúsított ravaszság, álnokság és rosszindulat, a kettősség, a képmutatás, az álszentség és a hazugság mind a machiavellista életszemlélet jelei voltak.

- Jelen tanulmány szempontjából nem használható az informátor jellemrajza a szervezet elhagyása pillanatában, mivel az erre vonatkozó adatok nagyrészt pontatlanok, zavarosak és nem elégségesek ahhoz, hogy rájuk támaszkodva személyiség-deszkriptorokat azonosíthassunk be. Ez a tiszt érdektelenségét bizonyítja, ettől a pillanattól kezdve ugyanis személytelenné válik a kapcsolat, az együttműködő személy ezentúl egy „elrendezni való” dosszié vagy személyi lap.

- A szavak és a magatartás közötti kölcsönhatás a használt vagy létrehozott nyelvezet szimbolikus értékeiben is tükröződik. Első olvasatra azt állapíthatjuk meg, hogy absztrakt terminusokat, közhelyeket, szemantikai értelmet nélkülöző kifejezéseket használ; a mondatok szűkszavúak, (eleve meghozott) határozatszerűek; a hangnem személytelen; kiviláglik belőle az emberi tényező teljes alárendelése a hivatalos iratok által előírt normáknak és szabályoknak; alaktanilag a melléknevek és igék bősége jellemző, amely a látszat fontosságát bizonyítja; a használt szókészlet és kifejezések abszolút meghatározottsága jellemzi, amely az évek során minimális változtatásokon ment keresztül (szegényes szókincs).

A hálózati dossziék tanulmányozása – jelen tanulmány keretei között – előtérbe állítja a Securitateval együttműködő személy jellemrajzának egy *szociológiai dimenzióját* is, hisz az egyén személyiségét nem jellemezhetjük csakis az őt kibocsátó és meghatározó közeghez viszonyítva.

A társadalmi-demográfiai tényezők: nem, életkor (beszervezéskor, elhagyáskor), családi állapot (beszervezéskor, elhagyáskor), lakhely (származási, a beszerzéskor, az elhagyáskor), nemzetiség, vallás, politikai hovatár-

tozás (az együttműködés előtt, beszervezéskor, elhagyáskor), valamint a társadalmi-foglalkozási tényezők: foglalkozás a beszerzés idején, társadalmi és szakmai közeg (a beszervezéskor, az együttműködés alatt, az elhagyáskor), a neveltetés és képzettség (a beszervezéskor, az elhagyáskor), nem elhanyagolható tényezők az együttműködő jellemrajzának elkészítésekor. A tanulmányozott informátor-csoport nem paraméterfüggő elemzése alapján az alábbi következtetésekre jutottunk:

- ami a tanulmányozott csoport beszerzési életkorát illeti, két korosztályt különböztethetünk meg, a 21–30 évesek és a 31–40 évesek csoportját, vagyis a szakmai karrier kezdetén állók, valamint a vezetős szerepre aspirálók korosztályát;

- ha a beszervezettek nemek szerinti megoszlását nézzük, megfigyelhető a férfiak túlsúlya; a nőt továbbra is a háziasszonyi szereppel asszociálták, bár az egyenjogúság elve biztosította számára politikai és közigazgatási vezetőségi posztok esetleges megszerzését is;

- ami az együttműködők lakhely szerinti megoszlását illeti, mind a származási lakhely, mind a beszerzés ideje alatti lakhely színhelye a város; 1962 után viszont a „nagy kollektivizálást” követően a falusi közegben is érezhetően csökkent az „ellenséges” és antikommunista megnyilvánulások előfordulási eshetősége. Az egykori Securitate ettől függetlenül a városi zónákra koncentrált, mivel itt az ipari és demográfiai tömörülések miatt inkább fennállt az „állam- és párt politikájával” szembenálló akciók veszélye;

- a beszervezettek nagy többsége házas, s a családos állapot helyhez kötöttséget jelentett; ez a Securitates dossziék szintjén szigorúbb ellenőrzést vont maga után;

- a vallási hovatartozás, főként a '60-as évek után, nem szerepel a személyi dossziékban;

- ami a politikai hovatartozást illeti, amint az a Securitate belső direktíváiból és rendeleteiből is kiderül, a legtöbb beszerzett a beszerzés pillanatában nem volt politikailag elkötelezve;

- az együttműködők nagy többsége középiskolai végzettségű, őket követi a felsőfokú végzettséggel rendelkezők jelentős csoportja. A Belügyminisztérium 15/1956-os rendeletének értelmében az ügynökök majd 70%-át elbocsátották,²⁷ azzal indokolva ezt a lépést, hogy olyan informátorokat kell beszerezniük, akik legalább középiskolai végzettséggel rendelkeznek;

- a CNSAS által áttanulmányozott személyi dossziék alapján kijelenthető, hogy a legtöbb ügynököt a kulturális (tanügy, művészet, sajtó, kutatás,

27 *Cartea Albă a Securității*. (2. kötet). Román Hírszerző Szolgálat, 1995, 42.

egyház) és a gazdasági (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, szállítóipar, építkezések, telekommunikáció stb.) szférából szervezték be. A börtönökből és a nyugdíjasok köréből beszerezett személyek száma elenyésző; a Securitate szervei kerülték az együttműködést mindazokkal, akiket nem találtak megbízhatónak a konspiratívitás terén, vagy megfelelőnek a hírszerzés és társadalmi „beépülés” szempontjából.

Könnyebben megérthető az informátor jellemrajza, ha azt a különböző cselekedetek és észlelhető magatartásformák által kifejezett lelkiállapotok magyarázataként vizsgáljuk, a totalitárius Románia társadalmi-történelmi kontextusába ágyazva. Ebben az értelemben megpróbáltuk átlépni a hivatalos dossziék és dokumentumok értelmezési határait annak érdekében, hogy az „ügynök” fogalmának jelentéseit más megvilágításba helyezhessük.

Fordította: *Lázok Klára*